

KONTAKT

Mig og mit fag

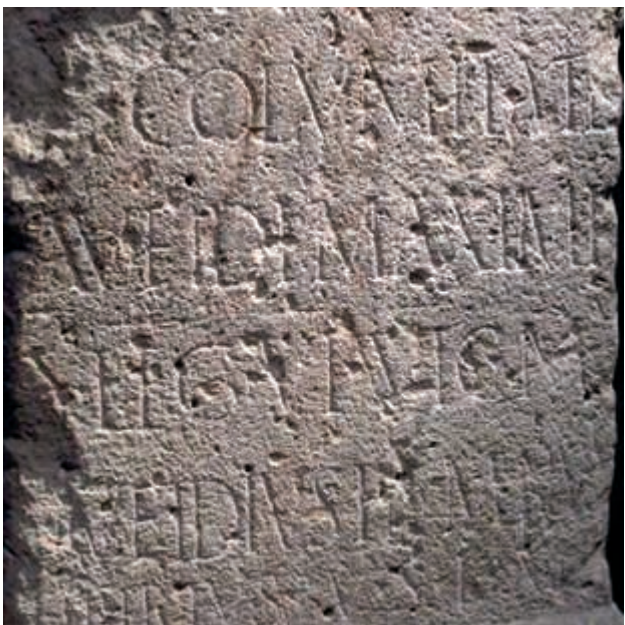
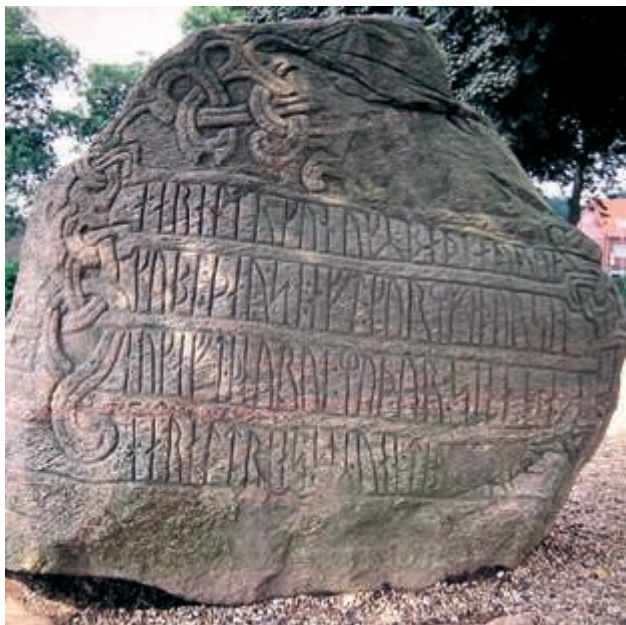
OW TERS

Herunder: Den store Jellingesten er Skandinaviens største og prægtigste runesten, også kaldet "Danmarks dåbsattest". Den er udstyret med kristne symboler, bl.a. en kristusfigur og runeskrift. Rejst ca. 965 over Gorm den Gamle og Thyra Danebod af sønnen Harald Blåtand.

Kong Harald ville huskes for nogle bestemte ting, så han satte en runesten, der skulle blive stående. Det gjorde den, på nær nogle centimeter, på sin oprindelige plads. Den måler 2,43 m i højden over jorden og vejer ca. 10 tons. Stenen er tresidet.

DHALQ·MABFGVPDRLA·OLLO·NZME
 OLLUNO·TIMEPFOSS·RCONBL·COAPS
 MUSIC·TORRENO·PCBLO·VHRZEIT·N
 ITNQ·TOLENGRSLO·VHIMET·XYK
 TCSICALLOV·VOLTALRE·APOLLO·MINU
 LIKAN·TABER·KASTELL·MIAUDEQLLOY
 KAUSCHREINER·PSYCHOLOGIE·NACH·V
 ASUMALI·SCHOENEFUSS·REBEKKA·LO
 HIMMEL·IST·EKLIG·FINDEST·DU·NI
 GEORGE·CLOONEY·PABLO·PICASSO·COEX
 OLLOSSEUM·ROMPOLIZEI·ARSCH·KATE
 DRRENO·CIAZXONOPROMQUEEN·ADD
 ZOSFALIN·BIATSCH·CUNT·FUCHSIG·I
 DMOEDIE·VXKNIASCH·REINMILT·CI

CITUR MARTINUS
 SABBARIE·PAN·NONIAR
 OPPIDO·ORINDUS·FUTE
 Sed intra italia vicini altus ē; par
 tibus secundum seculi dignitatem. n
 infimis·gentilib: tamen, pater ē m
 primū·post tribunus militū fuit. Ipsē
 matā militā in adolescentia secutus, in
 scolare alas, sub rege constantio, de
 sub iuliano c. esare militavit. Non tamen
 sponte, quia a primis fere annis, diuini
 tatis seruitute, sacra in luseris pueri in

Mit levebrød som håndsætter

– fra ”sortekunsten” til ”klamphugger” – del 1

Hvad er en typograf?

En bille? Et menneske? En stillingsbetegnelse? Og hvad er en geviert? En Porteaux-pages?

Har en svinesteg noget at gøre med typografi? Findes der stadig håndsættere? Har fisk noget tilfælles med bogtryk? Var Gutenberg guldsmed eller smed i sortekunsten? Er en horeunge et barn født uden for ægteskab?

Hvad er hoved og hale?

Læs her:

Kineserne opfandt bogtrykkerkunsten. Ingen tvivl om det.

Med udskårne skriftmotiver (a-la-kartoffeltryk), som kunne reproduceres (dvs. mangfoldiggøres). Papiret havde de jo allerede opfundet.

Men via Indien, landede skriftsproget og dermed den europæiske bogtrykkerkunst hos forskellige folkeslag i vores del af Verden.

Først huggede man skrifttegnene (bl.a. runer) i sten eller ridsede dem i træ.

Modstående side:

Midten th.: Capitalis indhugget af romerne på en søjle.

Nederst tv.: Romersk kalligrafisk skrift fra det 4.-6. århundrede.

Nederst th.: Karolinske minuskler (= små bogstaver) skrevet af munke ved hjælp af en bred fjerpen.

På denne side:

Øverst: En Typograf. Træbille, der ødelægger træernes ved med at lave gange.

Nederst th.: Også Capitalis. Romerske Majuskler (store bogstaver) indhugget på en marmorplade.

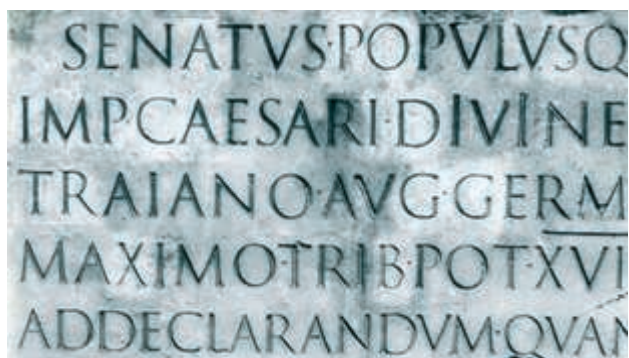

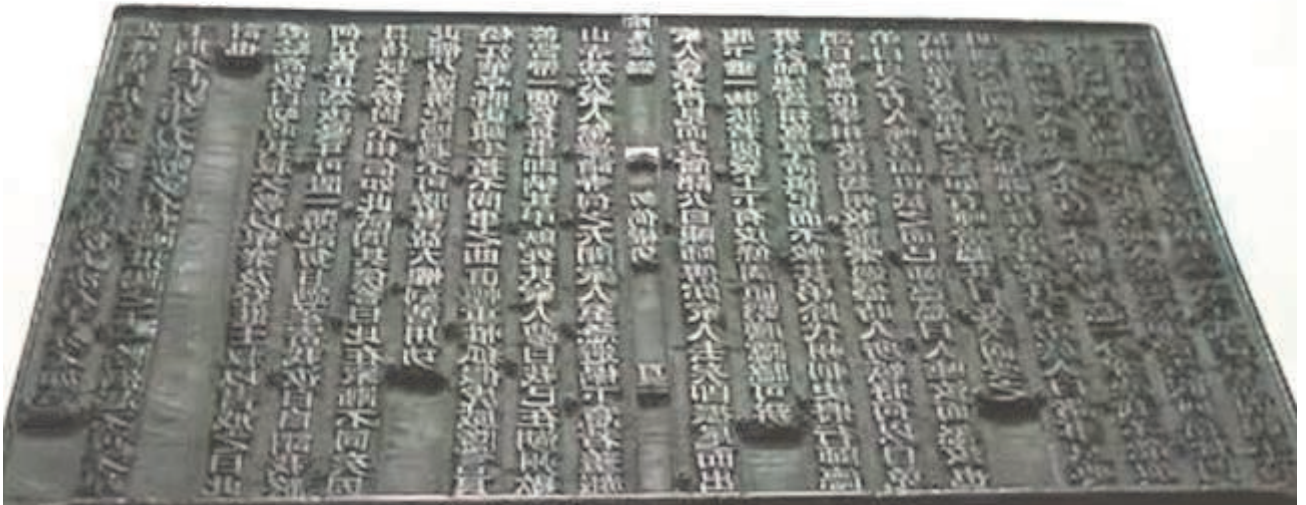
Romerne huggede majuskler (= store bogstaver) på deres bygningsværker.

Den katolske kirkens munke afskrev digre værker i store skrivesale med brede fjerpenne, indtil en falleret guldsmed udnyttede sin viden om støbeteknik til at "opfinde" den støbeform, som han kunne støbe de "løse" bogstav-blytyper med, som så kunne sammensættes til linjer og sider.

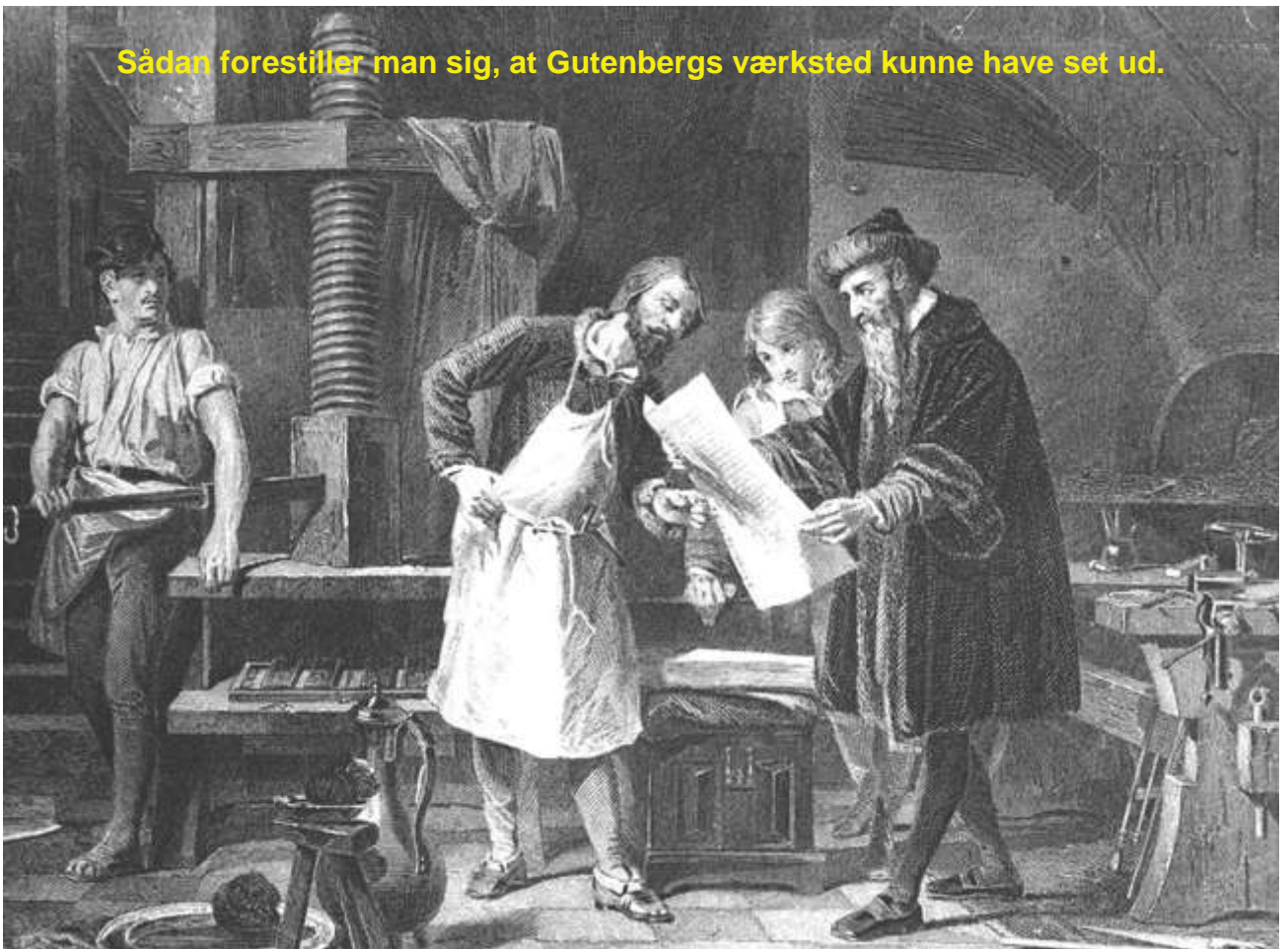
Han hed Johann Gutenberg.

Levede i 1400-tallet i Tyskland og revolutionerede Verden (i hvert fald den vestlige) med sin bogtrykkerkunst = sortekunsten.

Kinesisk træblokteknik.

Sådan forestiller man sig, at Gutenbergs værksted kunne have set ud.

Kineserne trykte bøger før Gutenberg

– om bogtrykkerkunsten og dens opståen

Bogtrykkerkunstens opståen i Europa i 1400-tallet bliver beskrevet som det sidste årtusinds vigtigste begivenhed. Men selve opfindelsen blev gjort tidligere – i Kina.

I begyndelsen af 1400-tallet sejlede den kinesiske admiral Zheng He op ad Afrikas østkyst. Alle de opdagelser, han gjorde, lod han nedskrive. Disse optegnelser blev senere til bøger, som bredte sig rundt i Kina. Her fandtes allerede på den tid en livlig bogkultur; bøger blev trykt og solgt, ofte i store oplag.

At bogkulturen var levende, viser ikke mindst det faktum, at kejserens bibliotek rummede 4.000 bind. På samme tid, i begyndelsen af 1400-tallet, ejede den portugisiske konge kun seks bøger.

I Europa havde man endnu ikke mestret bogtrykkeriets kunst, hvilket betød, at bøger var yderst sjældne. For at et manuskript kunne blive udbredt, var man nødt til at skrive det af i hånden. De få bøger, der blev fremstillet, blev derfor utroligt dyre. Det siges, at hver enkelt af de 122 bøger, der stod på universitetet i Cambridge i begyndelsen af 1400-tallet, kostede lige så meget som en vingård.

En selvfølge i Kina

Bøger trykt på papir, som også var en kinesisk opfindelse, havde på det tidspunkt været en selvfølgelighed i Kina i mange hundrede år.

Hvem der opfandt den kinesiske bogtrykkerkunst, er umuligt at sige. Det er dog sikkert, at store mængder trykte tekster blev udbredt allerede i 500-tallet e.v.t., og i 900-tallet fandtes der et stort marked for billige, trykte bøger i Kina. Den æld-

ste kendte trykte bog er således også kinesisk, den buddhistiske Diamant-Sutra fra 868 e.v.t.

Træblokteknik

Kineserne begyndte med tiden at bruge løse bogstavtyper, men i lang tid blev de fleste bøger trykt med den såkaldte træblokteknik. Den bestod i, at man skar hver enkelt bogside ud på en træplade, hvilket betød, at man kun kunne trykke én side ad gangen. Det var en tidskrævende teknik, men alligevel basis for et erhverv, som takket være den billige arbejdskraft var konkurrencedygtigt til langt op i 1800-tallet.

Et grundlæggende problem for de kinesiske bogtrykkere var, at det kinesiske skriftsprog består af så mange tegn. Det latinske alfabetet er lettere at have med at gøre. Så da først bogtrykkerkunsten nåede Europa – måske inspireret af Marco Polos rejser? – skete udviklingen så meget des hurtigere.

Man plejer at tilskrive Johann Gutenberg (ca. 1400-1468), født Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg i Mainz, Tyskland, æren for at have indført den trykte bog i Europa, men også andre kandidater har været bragt på ba-

ne. Hans vigtigste indsats bestod i at kombinere en række forskellige teknikker, der tilsammen førte til et gennembrud. Gutenberg havde tidligere arbejdet som guldsmed, hvilket hjalp ham til at fremstille de såkaldte løse bogstavtyper.

Disse blev sat sammen til tekstrækker, som kunne kombineres til at trykke en hvilken som helst bogside. Typerne var fremstillet af en blylegering og kunne bruges igen og igen.

Rekonstruktion af Gutenbergs trykpresse.

Til selve trykpressen havde Gutenberg formentlig hentet inspiration fra de vin- og oliepresser, der blev brugt af bønderne langs Rhindalen. Man mener også, det lykkedes ham at fremstille en trykfarve af høj kvalitet.

Trykte berømt bibel

Den metode, som Gutenberg udviklede i sit trykkeri i Mainz, kom i princippet til at dominere bogtrykkerkunsten i Europa frem til 1800-tallet. Den mest kendte af de bøger, der menes at stamme fra hans trykkeri, er den såkaldte Gutenbergbibel, fra ca. 1454. Den blev trykt i 180 kopier, hvoraf 48 er bevaret.

Gotfred af Ghemen var den første bogtrykker bosat i Danmark. Den danske Rimkrønike fra 1495, var det første skrift trykt på dansk.

Den trykte bog lagde grunden til renæssancens udvikling og blev senere afgørende for de store videnskabelige fremskridt i Europa.

Desuden bidrog de trykte skrifter til en svækkelse af det latinske sprog, da man begyndte at udgive bøger på de forskellige sprog.

På den måde understøttede den trykte bog den fremvoksende nationalisme i Europa.

Filosoffen Francis Bacon udnævnte allerede i 1600-tallet bogtrykkerkunsten til en af de tre store opfindelser – ved siden af krudtet og kompasset – som har forandret den menneskelige civilisation grundlæggende.

Den katolske kirkes afladsbreve mistede hurtigt deres betydning og protestantismen holdt sit indtog i 1500-tallet. Med bøgernes udbredelse spredtes viden. Og viden var fornyende - og farlig.

Men Middelalderen ændrede intet - tryk-teknisk.

Det var først i 1800-tallet, med industrialiseringen, der så småt begyndte at ske fremskridt.

Sætterierne typografer (håndsætterne) arbejdede stadig på samme måde, som de havde gjort i århundreder, men trykkesmaskinerne blev mere avancerede - maski-mekaniske".

Ingen ved, hvordan Johann Gutenberg så ud. Her er han tegnet foran sin berømte bibel, hvoraf der stadig findes 48 eksemplarer.

Håndsættereren arbejder. Skriftsnittet kaldes "Grotesk".

Håndsætterens
vigtigste
arbejdsredskaber:

Vinkelhagen (se hvordan på de
følgende sider)

Skibet (metalbakken til satsen)

Sylen (til at fjerne fastsiddende trykfarve
i bogstav-typerne, hvis de ikke var "vasket"
godt nok af. Det var trykkerens arbejde.

Kolumnesnoren (her i landet var den rød)

En færdig form som er snøret sammen men en kolumnesnor

Typografen

– hånd sætteren og blytyperne

Et lille f. Spejlvendt og "på hovedet", sådan som en hånd sætter læser det.

Typograf

Jeg kom i lære i et *moderne* bogtrykkeri - syntes jeg.

Alligevel - når jeg sammenligner

Fischer's Bogtrykkeri i Rynkeby med Gutenbergs værksted i 1450, var den eneste forskel på Gutenbergs lokaler, nøgtern set, det elektriske lys.

Hvem kan bruge "en hånd sætter i bly" – ja, hvad pokker er det for noget?

Jeg kan i heldigste fald få et kustode- eller pensionistarbejde på Grafisk Museum eller på Hjerl Hede.

Faget som sådan, med alle dets sortekunster, fagbindinger og mangfoldige begreber og fagudtryk er totalt forsvundet.

Faget er yt ... totalt væk ... intet er tilbage.

Nå... Som typograf kunne man være sætter, maskinsætter eller trykker. Og der var verdener til forskel og dermed et meget skarpt skel mellem at være sætter og trykker.

I en hånd sætters øjne var en trykker bare en maskinarbejder – mens trykkerne kaldte hånd sætterne for "sømvastavlere".

Men der var også ånden til forskel. Tøjet. Måden at tale på.

Trykkere var højtråbende – måske på grund af maskinlarmen - mens hånd sætterne fremstod som stille og tænkssomme. Der har alle dage været noget særligt, noget kreativt, noget åndfuldt over hånd sætterne. Måske gennem det at kunne **"bogstavere"** og **sammensætte elementer** til en "form" - "At kunne komponere". Faget hed typograffaget, og både sættere og trykkere var fagstolte folk, der trods alt nærrede stor respekt for hinandens arbejdsområder.

Det var et gammelt, stolt håndværksfag, jeg blev udlært i.

"Vi er arbejdets studenter" - blev jeg belært om.

Vi havde jo fingrene direkte i ordene - bogstav for bogstav - inden for så mange forskellige erhvervsområder - og selvfølgelig parret med en stor videbegærlighed, fik vi indsigt i mange ting - og hvad enten man ville det eller ej, så blev noget altså siddende i knolden.

Jo, vi stod op på vore ben i otte timer hver dag og "stablede søm" – og vi skulle stå ordentlig på vores ben.

En gammel typograf sagde, at hvis man ikke stod ordentligt, med vægten fordelt ligeligt på hvert ben, så kunne man risikere at kollegerne ikke kunne komme forbi en svend, uden at falde over hans åreknuder.

Håndsætteren arbejder. Skriftsnittet i vinkelhagen kaldes "Gammel Antikva".

Håndsætteren arbejder. Skriftsnittet i vinkelhagen kaldes "Grotesk".

Blyforgiftning skulle vi sørme også passe på. Ikke noget med at spise wienerbrød eller ryge samtidig med arbejdet.

Håndsætteriet

Skrifttegnene (typerne), der er støbt af en blanding af bly, antimon og tin, er inddelt i forskellige skriftarter. Gammel Antikva, Ny Antikva, Egyptienne, Italienne, Grotesk, Skriveskrifter osv.

Skrifterne findes i forskellige størrelser. Én sættekasse for hver skrifttype og hver størrelse.

Desuden kasser med tryk-linjer (fremstillet i messing) i mange tykkelse og længder og ditto ornamentter.

Hvis et sætteri i dag skulle tilbyde de variationer, der findes i et tekstbehandlingsprogram, skulle man have et sætteri på størrelse med en idrætshal. Sammenholdt med, at et skriftsnit til en sættekasse var ganske dyr, tilbød det enkelte bogtrykkeri kun et begrænset udvalg af skrifter baseret på nogle faste grundformer. Altså 1-2 bogskrifter (Gammel Antikva fx. Garamond eller Times) - 1-2 skrifter til brochurer o.lign. (Grotesk fx. Helvetica eller Gill) samt enkelte specielle skrifttyper især til overskrifter (Skriveskrifter eller kalligraferede skrifter).

Herover: I cirklen: En geviert (udtales "gefirt"). "I gefirts indrykning", sagde man.

Nederst: En nedstikningskasse til skrifter fra størrelse 24 punkt og opad.

Typer og "ordmellemlum", er efter art og størrelse ordnet i skriftkasser, inddelt i ligeså mange rum (fag), som der er bogstaver, tal og tegn osv., og fordelt, så de hyppigst benyttede er nærmest ved hånden.

Udslutninger, også kaldet blindmateriale (= det, der ikke ses på tryk) lå sorteret i kvadratkasserne, og de helt store "klodser", stegene, var sorteret i stegereolen. Desuden var der en reol med skydninger (regletter = linjeafstande) i mange tykkelser og længder.

Håndsats

Før arbejdet påbegyndes, anbringes manuskriptet, dvs. de skrevne eller trykte ark, hvorfra sætteren læser, i en manuskriptholder (tenakel eller divisor), der er fastgjort på skriftkassens rand.

Håndsætterens vigtigste værktøj er vinkelhagen, som man holder i venstre hånd. Det er et vinkelformet instrument af messing med et fast endestykke og et bevægeligt modstykke, der kan indstilles i den bredde, satslinjerne skal have. Der bruges en kombination af et antal cicero-stykker 2-3-4 cic (cicero og punkt = den typografiske måleenhed) til at justere vinkelhagen til den rette satsbredde.

Med højre hånd tager man nu typerne fra sættekassen's fag (129 små rum. Hvert

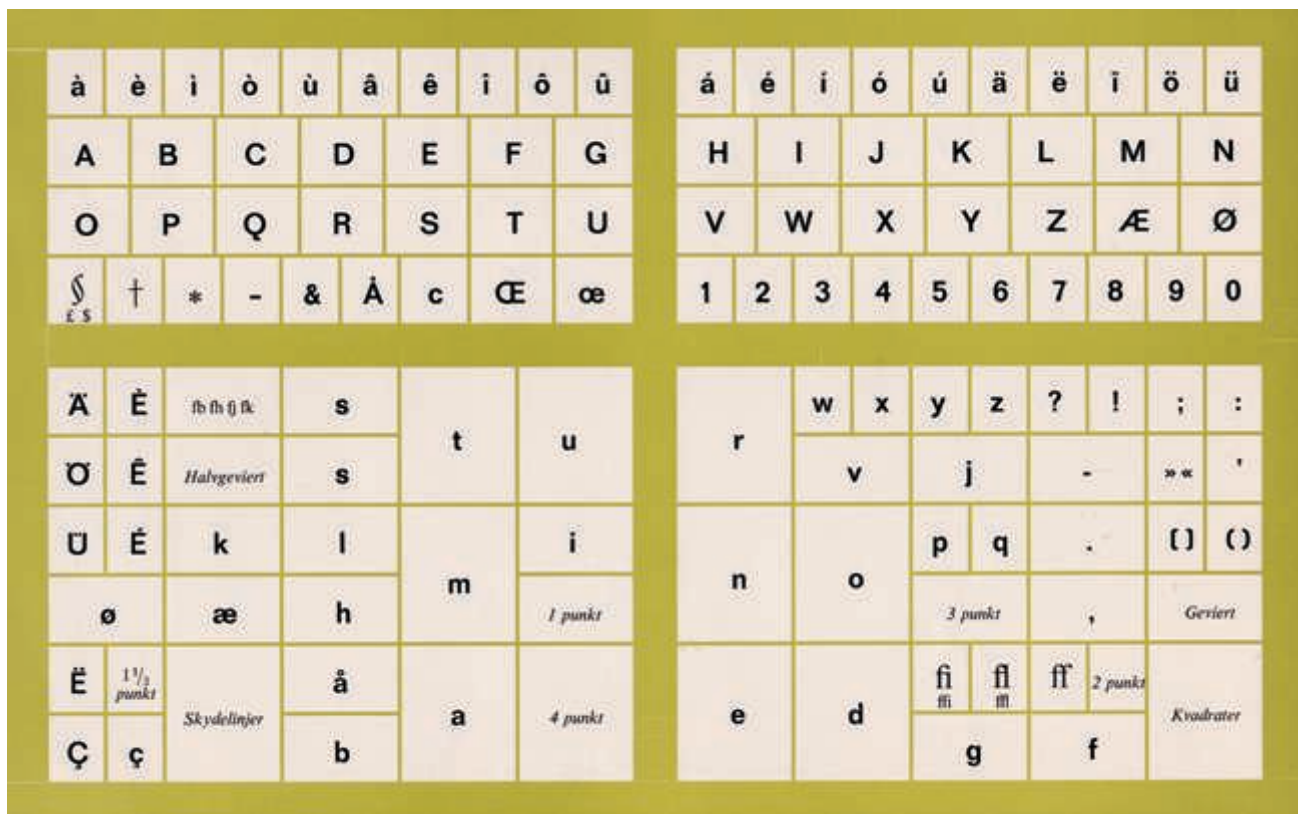

Handsætteren arbejder. Billederne på siden er af korrekturpressen.

rum sit bogstav eller tegn. Man lærte det hurtigt udenad).

Sætter typerne på række i vinkelhagen. Ved hjælp af små blyklodser (mellemrum eller spatier), der er så lave, at de ikke farver trykket, justerer man linjen til et fast format.

Det hænder kun sjældent, at linjen udfyldes helt med det sidste bogstav i et ord.

Enten er der plads tilovers, eller der må skaffes rum for et eller flere bogstaver af det sidste ord.

I det første tilfælde skal ordmellemrummene udvides, dvs. linjen skal spredes, i det andet skal de formindskes, linjen skal

knibes - ellers må man orddele efter nogle meget specielle regler.

Spredningen sker ved at indsætte bredere ordmellemrum eller indsætte tynde mellemrumstyper (spatier) ved siden af de normale.

Ved knibning udskiftes den almindelige mellemrumstype med en smallere, igen efter nogle helt særlige regler.

Når linjen eller hele vinkelhagen er fyldt, hæves satsen ud ved hjælp af sættelinien og anbringes i skibet, som er en zinkplade, der på de tre sider er omgivet af en ca. 10 mm høj metalkant (ofte af messing). I skibet samles satsen enten straks til en side (kolumne) eller i afpassede stykker (paketsats), som senere ombrydes, dvs. sammenstilles i spalter og sider.

Når formen er færdigsat, ombindes den med kolumnesnor - ofte rød - korriger tangenten benyttes til at fæstne snoren. Formen kloppe, således alle typer er i samme højde, og der tages nu det første aftræk (tryk) på korrekturpressen. Den endelige trykning foregår enten direkte fra satsen

Vinkelhage og ciceromål (sætterens "tommestok" - absolut uundværlig).

Håndsætterens arbejdsbord.

Stege- og reglet-reol.

Stege- og reglet-reol.

3 typiske trykkeri-maskiner, som fandtes i næsten alle bogtrykkerier i 1960'erne. Her er det en såkaldt Heidelberg Vinge-automat.

En en-farvet Eickhoff cylinder.

En en-farvet Heidelberg cylinder.

eller, ved større oplag, fra afstøbninger (stereotypi eller galvano) af satsformen.

Der sættes

Opgaven i en brun ordrepose på opslags-tavlen eller på reolen. Mester eller mestersvenden deler ud. En brochure. En begravelsessalme. En bogforside. Et ske-ma. Justering af vinkelhagen, knibning af satsen, håndens a-rytmiske bevægelser over skriftkassen. Hvorledes bliver det færdige resultat ?

Stilheden, urets tikken. Lyden af fingrenes arbejde med "at stable søm".

Undervejs i processen mange små overvejelser. Måle, måle, måle. Regne, regne, regne. Vinkelhagen justeredes på 20 ciccero. Skibet placeret indenfor rækkevidde. Tenakelen er sat op. En enkelt svinesteg blev måske placeret i skibet – den skulle bare skydes. Korrigeretang, klumnesnor og ciceromål indenfor rækkevidde. Skriftstørrelser med mærkelige navne blev valgt til brødtekst og rubrikker: Nonpareille, Petit, Korpus, Cicero, Mittel, Tertia, Tekst, osv. Kursiv, fed, halvfed? Var der fisk i fagene? Teksten skulle også skydes. Udslutninger og stege i reolen. Eller skulle man plukke. Mange nye navne og betegnelser skulle læres. I skibet med formen. Klicheer (= billeder eller vignetter) monteredes. Klumnesnoren blev bundet.

Når formen var færdig, tog man et korrektur-aftræk (i en korrekturpresse). Der brugtes kloppetær og kloppehammer. Mestersvenden tjekkede. Herefter rettede man evt. sættefejl.

I pauserne blev der spillet geviert. Der

skulle hentes øl, vand, tobak og slik hos købmanden ovre på den anden side af vejen. Mester eller "fru Mester" læste huskorrektur, inden der gik et aftryk af sted til kunden.

Når aftrykket var godkendt var formen klar til tryk.

Trykkeren

At lære at blive trykker var helt sikkert lige så kompliceret, som at lære at blive håndsætter. Men det må andre berette om.

Aflægning

Når formen var trykt, "ballet var forbi", skulle satsen "lægges af", altså tilbage i sættekassen, reglet-reolen, kvadratmagasinet, stegereolen, så alt kunne anvendes igen. Alle "de små byggeklodser" skulle tilbage i de rigtige fag (rum). Da det er

svært at undgå fejl i aflægningen, skete det, at en type havnede i et forkert fag. Var håndsætteren ikke opmærksom på

fejlen, bliver det forkerte bogstav til en trykfejl. "Sætternissen har været på spil", sagde man.

Og således gik læretiden. Fast forkant og fast bagkant.

I dag kan man med et simpelt tekstbehandlingsanlæg udføre de samme opgaver – ja, endda opgaver, der var umulige eller meget vanskelige med den stive bly-sats.

Gutenbergs værksted er nu indsat i en computer.

En kemigraf er også overflødig med den elegante billedbehandling, der kan foretages på en skærm.

Tja. Udviklingen gik stærkt dengang, og den går endnu hurtigere i dag.

Fagudtryk

– *ethvert fag har sine, meget mærkelige fagudtryk*

Ethvert fag har bunker af fagudtryk, som kan skræmme enhver lærling væk. Måske fordi det er et gammelt fag - i hvert fald har typograffaget mange - og ofte besynderlige fagudtryk. Nogle af dem serveres her:

Aflægning - alt satsmaterialet - de løse typer, ordmellemrum, udslutninger (dvs. kvadrater) og skyd-

ninger mellem linjerne (regletter) og satsstege (det største blindmateriale) skulle tilbage i sættekasserne og reolerne.

Brillant - navnet på den mindste typografiske skrift = 3 punkt.

6 punkt (= Nonpareille = "Nonprel") var som regel den mindste skriftstørrelse, som bogtrykkeriet havde.

Bryllup - et ord eller sætning sat to gange i satsen.

Brødskrift -

Skriftstørrelse 9-10-11-12 punkt, der før i tiden anvendtes til bog- eller avisarbejde og gav brød på bordet. Det var ofte akkordarbejde.

Cicero - Det typografiske systems måleenhed. 1 cicero = 12 punkt. 1 punkt = 0,376 mm. Tallet 12 er valgt som enhed, da der er flest tal, der går op i 12.

Corpus - navnet på en 10 punkts skrift eller enhed. Vel den mest anvendte skriftstørrelse. Sært nok benyttes 12

punkt mest i dag. Mange skriftstørrelser har franske, engelske eller latinske tilnavne.

Fisk eller sviebelfisk - bogstaver lagt i forkerte fag (rum) eller sættekasser.

Dette er ikke fisk, men uheld eller hærværk, når en hel kasse skrift "gik i brædderne".

Gaden - håndsætterens arbejdsplads med reoler med sættekasser til begge sider, der således udgjorde en gade.

Geviert - udtales "gefirt" og betyder kvadrat. En mellemrumstype, hvor bredde og højde er lig med skriftens gradstørrelse. Ved en 10 pt. skrift er en geviert 10x10 punkt. Bruges til indrykning. Desuden navnet på et populært ølspil i sætteriet.

Horeunge - Når øverste linje på en side eller en spalte er en udgangslinje, der er kortere end linjeformatet. Er den nederste linje en indrykningslinje kaldes det en fransk horeunge, der bedre kan accepteres.

Jomfru - en fejlfri korrektur.

Ligaturer - Sammenstøbte bogstaver. F.eks. fi, fl, ff, eller som her ffi, så prikken over i'et eller udhængt på f'et ikke skulle knække af.

Nonpareille - navnet på en 6 punkts skrift eller enhed. Engang den mindste størrelse.

Petit - navnet på en 8 punkts skrift eller enhed. Petit = lille.

Porte-aux-pages - (udtalt: "portepasjer").

Pap, masonite eller sammenlagte makulatur-ark, hvorpå fx. sats til romaner anbragtes, 8 sider oven på hinanden. Altså en slags "mellem-lags-pap" Så skriften ikke blev beskadiget.

Man kunne på den måde "stable" siderne på satsvognen. Så kunne man køre det, samlet, hen til trykkemaskinen - og retur.

Makulatur - trykmaskines første antal trykte ark, som blev brugt til at indstille trykmaskinen.

Rygsteg - afstanden i ryggen mellem to satskolumner i et opslag på papiret.

Skib - Metalplade, der på tre sider er forsynet med en kant. Bruges til opbygningen af satsen.

Skydning - Afstand mellem linjerne.

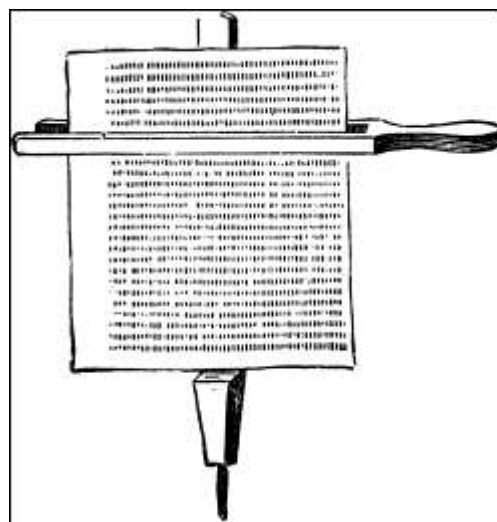
Skær sats - kun bogstaver i brødskrift.

flæsk, da der jo ikke skal bruges tid til den opsætning, der skrives på regningen.

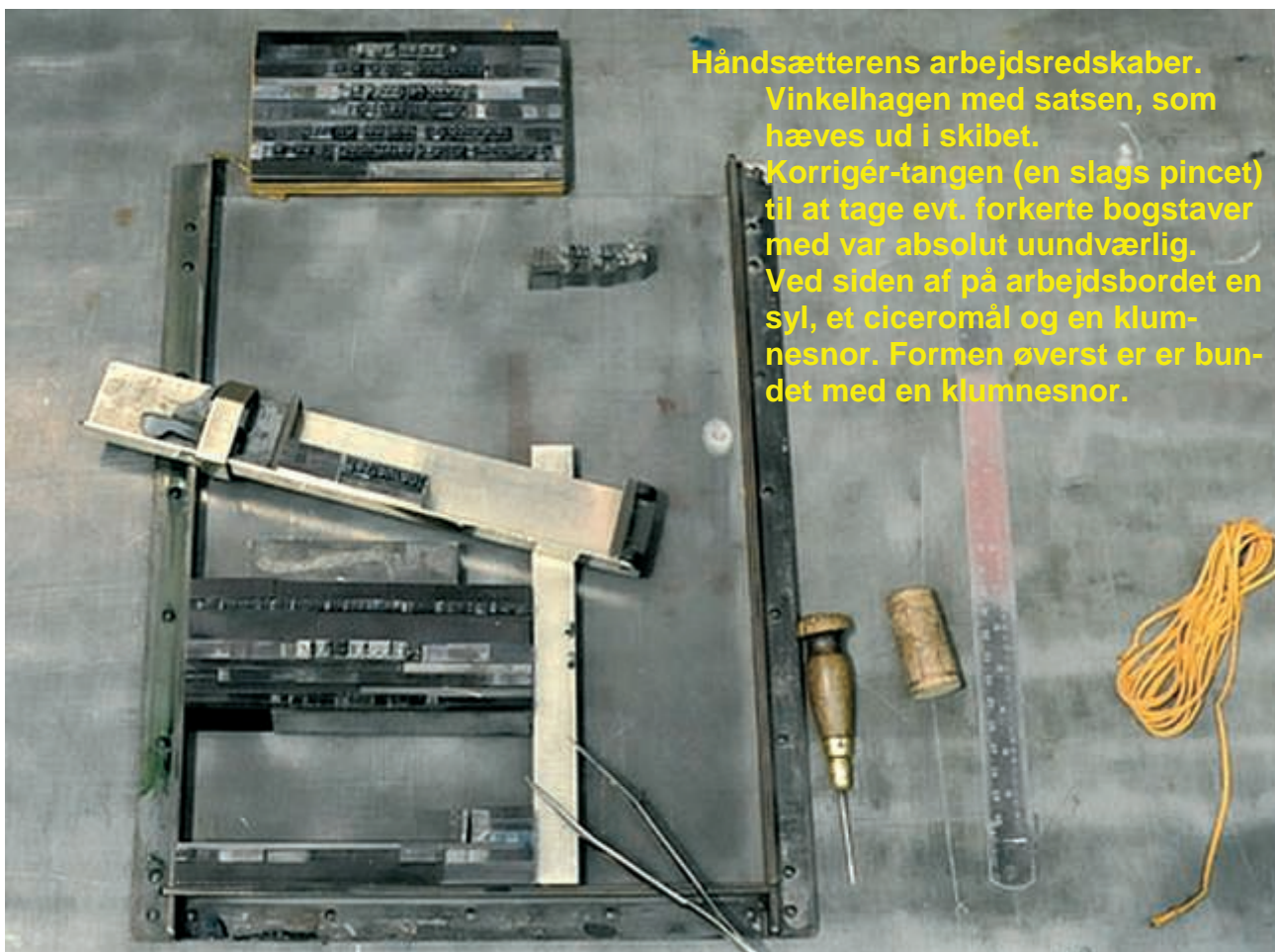
Stående sats - Sats, der gemmes og evt. genoptrykkes. Pænere ord for svinesteg.

Tenakel - Manuskriptholder.

Spieser - Blindmateriale, der trækker op i skrifthøjde og dermed giver aftryk.

Svinesteg - Sats, der kan genanvendes uden aflægning. Kaldes også bogtrykker-

Håndsætterens arbejdsredskaber.
 Vinkelhagen med satsen, som hæves ud i skibet.
 Korriger-tangen (en slags pincet) til at tage evt. forkerte bogstaver med var absolut uundværlig.
 Ved siden af på arbejdsbordet en syl, et ciceromål og en klumnesnor. Formen øverst er er bundet med en klumnesnor.